

LEKSYKON BOTANIKÓW POLSKICH

Dictionary of Polish Botanists

48. JAN (JOHANN REINHOLD) ZERNDT

1. Data i miejsce urodzenia i śmierci – 12 I 1894 [według kalendarza gregoriańskiego, natomiast według obowiązującego wtedy w zaborze rosyjskim kalendarza juliańskiego – 31 XII 1893] Zgierz koło Łodzi, – 1945 [data śmierci, ani miejsce nieznane].
2. Rodzina – ojciec – Rudolf, nauczyciel, matka – Berta z domu Mauch, żona – Erna z domu Belke [ślub 15 VII 1922 w kościele ewangelicko-augsburskim św. Jana w Łodzi].
3. Wykształcenie – szkoła narodowa [w Zgierzu?],

gimnazjum rządowe w Łodzi, VI 1914 – matura tamże. 1916/1917–1917/1918 – studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego. 1922/1923–1925 – studia w zakresie geologii na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego.

4. Stopnie naukowe i dane bibliograficzne rozpraw – 21 IV 1931 – dr filozofii w zakresie mineralogii i petrografii na podstawie pracy: *Mikroskopische Zirkone als Leitmineralien. Mikroskopowe cyrkonie jako minerały przewodnie*. *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. A: Sci. Math.* 1927(6): 363–377 [promocja na Wydziale Filozoficznym UJ, promotor: prof. Stefan Kreutz]. 26 VIII 1931 – dyplom nauczyciela biologii szkół średnich z polskim językiem wykładowym Państwowej Komisji Egzaminacyjnej w Warszawie dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich i Seminarjów Nauczycielskich.
5. Przebieg pracy zawodowej – od IX 1914 – uczył w jednym z gimnazjów w Łodzi, 1915 – sanitariusz w Szpitalu Ewangelickim Sióstr Miłosierdzia w Łodzi, 1915/1916 – nauczyciel w gimnazjum B. Brauna w Łodzi, 1918–1919 i 1921–

1922 – nauczyciel w Gimnazjum Miejskim w Łodzi. 1 IX 1919–14 VII 1920 – nauczyciel w Gimnazjum Koedukacyjnym im. T. Kościuszki w Łasku [w dniu następnym wstąpił ochotniczo do Wojska Polskiego i uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej]. 1 IX 1922–31 I 1924 – nauczyciel w Państwowym Gimnazjum w Mielcu. Równocześnie: IX 1922–31 I 1924 – kustosz działu geologicznego Muzeum Fizjograficznego Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie; ułożył wtedy dział wystawowy minerałów krajowych. 1 II 1924–31 VIII 1931 – nauczyciel w Państwowym Gimnazjum IX Matematyczno-Przyrodniczym im. J. Hoene-Wrońskiego w Krakowie. Równocześnie: 1 V 1924–30 IV 1928 – wykładowca w Studium Pedagogicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, oraz 1 X 1926 [prawdopodobnie] – 30 IX 1932 – egzaminator dydaktyki mineralogii w Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich w Krakowie. 1 IX 1931 – IX 1939 – nauczyciel w Państwowym Gimnazjum II im. św. Jacka w Krakowie; 7 III 1932 – mianowany stałym nauczycielem. Równocześnie: 1931/1932 – uczył w VI Państwowym Gimnazjum im. T. Kościuszki w Krakowie. Ok. 1941–1944 – pracownik Amt für Bodenforschung (niemieckiego Państwowego Urzędu Geologicznego) w Krakowie [inne miejsca pracy – podawane błędnie].

6. Podróże naukowe – 1924 – uczestniczył w Zjeździe Czechosłowackich Przyrodników, [brak informacji o innych podróżach naukowych].

7a. Zakres badań botanicznych – paleobotanika.

7b. Liczba wszystkich publikacji botanicznych, miejsce opublikowania pełnej bibliografii prac, wykaz ważniejszych prac – Autor co najmniej 26 prac botanicznych. Brak opublikowanej pełnej bibliografii, niepublikowana (licząca 50 pozycji) zestawiona przeze mnie – w Muzeum Botanicznym i Pracowni Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej (Ogród Botaniczny UJ). Najważniejszych 10 prac paleobotanicznych: 1. 1930. Megaspory z „setnego” pokładu w Libiążu. Megasporen aus einem Flöz in Libiąż (Stéphanien). *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. (I)* 1930(7–10): 39–70; 2. 1930. *Triletes giganteus*, n. sp., olbrzymia megaspóra karbońska. *Triletes giganteus*, n. sp., eine riesige Megaspore aus dem Karbon. *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. (I)* 1930(7–10): 71–78; 3. 1931. Megaspory jako skamieliny przewodnie Karbonu produ-

ktownego. Megasporen als Leitfossilien des produktiven Karbons. *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. A: Sci. Math.* 1931(2): 165–183; 4. 1933. Próba oznaczenia wieku brył węglowych fliszu karpackiego zapomocą [sic] megaspor. Versuch einer stratigraphischen Bestimmung von Steinkohlen-Geröllen der Karpaten auf Grund von Megasporenstudien. *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. (I)* 1932(1–10): 1–7; 5. 1934. Les mégaspores du bassin houiller polonais. [Les couches anticlinales]. Ière partie. *Comité des Publications Silesiennes – Travaux Géologiques* 1: 1–56; 6. 1937. Les mégaspores du Bassin Houiller Polonais. II ème partie. [Le groupe marginal]. *Comité des Publications Silesiennes – Travaux Géologiques* 3: 1–78; 7. 1937. Megaspory z westfalu i stefanu w Czechach. Megasporen aus dem Westfal und Stefan in Böhmen. *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. A: Sci. Math.* 1937(9–10): 583–599; 8. 1938. Die Eignung von Megasporen als Leitfossilien. *Congr. Stratigr. Carb.* 2, s. 1711–1732; 9. 1938. Vertikale Reichweite von Megasporentypen im Karbon des Bassin du Nord. (Pionowy zasięg megaspor w karbonie Bassin du Nord). *Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego* 13: 21–30; 10. 1940. Megasporen des Saarkarbons. *Palaeontographica. Beiträge zur Naturgeschichte der Vorzeit* (Stuttgart) 84 (Abt. B): 133–150.

Był również autorem co najmniej 7 niepublikowanych opracowań paleobotanicznych (z lat 1941–1944) oraz 19 prac geologicznych, 3 – z dydaktyki mineralogii, a także 2 biogramów geologów.

7c. Główne osiągnięcia naukowe – Był jednym z pionierów badań nad megasporami roślin z okresu karbońskiego. Jego prace posiadają do dziś podstawowe znaczenie dla systematyki megaspor karbońskich. Badania prowadził w oparciu o liczącą dziesiątki tysięcy okazów kolekcję megaspor. Początkowo wyróżnił 49 typów morfologicznych megaspor, które oznaczył liczbami od 1 do 49. Później zaczął do opisu megaspor stosować nazewnictwo binominalne, klasyfikując wyróżnione gatunki do pięciu dużych grup morfologicznych (Laevigati, Apiculati, Zonales, Lagenicula i Pollen). Wśród ponad 50 opisywanych w jego pracach gatunków megaspor 32 były opisane po raz pierwszy w świecie. Niektóre opisy nowych gatunków zamieszczone są w pracach, które wykonał wspólnie z J. Nowakiem i E. Stachem. Obok prac systematycznych prowadził

badania nad pionowymi zasięgami megaspor, a w rezultacie, nad znaczeniem tych skamieniałości dla identyfikacji i korelacji pokładów węgla. W ten sposób stał się jednym z pionierów współczesnej palinostratygrafii utworów wieku karbońskiego. Opracowywał materiały przede wszystkim z Górnośląskiego Zagłębia Węglowego oraz jego wschodniego obrzeżenia, a także z rejonu Saary, Ruhry, Zwickau, Lugau-Ölsnitz, Karwiny, Ostrowy i Jedomelic oraz z Zagłębia Północnego (Bassin du Nord) we Francji. Badał także materiały z rejonu Tuły, a nawet z Brazylii. Przedmiotem jego badań były też megasporozycyty z węgla kamiennego znajdowanego w osadach fli-szowych Karpat.

W spuściźnie S. Czarnieckiego (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie) zachowało się 111 plansz J. Zerndta z fotografiami megaspor.

8. Działalność dydaktyczna, organizatorska i kolekcjonerska – 1921 – zorganizował Centralną Pracownię Przyrodniczą dla szkół powszechnych w Łodzi, a w 1923 – podobną pracownię w Krakowie. 1 V 1924–30 IV 1928 – wykładał dydaktykę mineralogii w Studium Pedagogicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego; wygłaszał tam również referaty, np. 3 III 1928 r. – „Uwagi o znaczeniu mineralogii jako przedmiotu nauczania w szkole średniej” [referat ten opublikowało łódzkie *Czasopismo Przyrodnicze*]. W Państwowym Gimnazjum IX Matematyczno-Przyrodniczym im. J. Hoene-Wrońskiego w Krakowie uczył przyrodoznawstwa i opiekował się gabinetem przyrodniczym. W Państwowym Gimnazjum II [od 1937/1938 – Liceum i Gimnazjum] im. św. Jacka w Krakowie uczył przyrodoznawstwa [od 1937/1938 – biologii] i opiekował się gabinetem przyrodniczym, a w 1931/1932 – uczył również matematyki. Od 1931/1932 – urządził praktyczne kursy przyrodnicze dla słuchaczy Studium Pedagogicznego UJ; pod jego kierunkiem przedegzaminacyjną roczną bezpłatną praktykę pedagogiczną w nauczaniu przyrodoznawstwa odbyli przyszli znani przyrodnicy m.in. w 1932/1933 – Jan Walas (1903–1991), botanik, późniejszy profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i UJ, dyrektor Ogrodu Botanicznego UJ, oraz Jerzy Kreiner (1906–1972), zoolog i anatom, późniejszy profesor UJ, a w 1933/1934 – Jan Rydzak (1908–1971), botanik-lichenolog, późniejszy profesor UMCS w Lublinie. Od 15 II 1938 uzyskał decyzją Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego zmniejszenie liczby godzin [z 22 do 11 tygodniowo] do końca roku szkolnego 1937/1938 i

na cały 1938/1939 – na pracę naukową. W czasie II wojny światowej brał udział w tajnym nauczaniu. Zgromadził bardzo liczną kolekcję megaspor roślin karbońskich. W chwili obecnej liczy ona ok. 27000 oryginalnych pojemniczków z okazami (w jednym pojemniczku może znajdować się nawet paręset okazów) przechowywanych na prawie trzystu kartonowych tacach. Według danych z inwentaryzacji przeprowadzonej przez dr inż. E. Żoldani (1989) zbiory obejmują okazy z Górnośląskiego Zagłębia Węglowego oraz jego wschodniego obrzeżenia (256 tac), Karpat (jedna taca), Niemiec (23 tace), dawnej Czechosłowacji (6 tac), Francji (dwie tace) i Rosji (jedna taca). W kolekcji znajdują się holotypy szeregu gatunków. Kolekcja przechowywana jest w Zakładzie Geologii Żłóż Węgla Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Jej opiekunem jest dr inż. Ewa Żoldani. Kolekcja była prezentowana na XIII International Congress on Carboniferous-Permian (1995), Second International Conference on the Preservation of Biological Collections (1997) oraz 5th European Palaeobotanical and Palynological Conference (1998).

9. Działalność w innych dziedzinach – [brak informacji].
10. Ważniejsze godności i stanowiska w instytucjach, towarzystwach naukowych i redakcjach – od 8 VI 1925 był współpracownikiem Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności.
11. Najważniejsze wyróżnienia i odznaczenia – [brak informacji].
12. Inne informacje – Pochodził z niemieckiej rodziny nauczycielskiej pracującej w niemieckim szkolnictwie podstawowym w Zgierz. Na chrzcie otrzymał imiona Johann Reinhold, jednakże w publikacjach używał imienia Jan. W czasie studiów w Warszawie słuchał wykładów m.in. Zygmunta Wóycickiego z botaniki, był także członkiem Bratniej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Warszawskiego. 15 VII 1920 wstąpił ochotniczo do Wojska Polskiego i uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej; brał udział w ofensywie od Kocka do Białegostoku jako pielęgniarsko-sanitariusz; 14 II 1921 – zdemobilizowany. Po demobilizacji wrócił do Łodzi i uczył w tamtejszym Gimnazjum Miejskim. Brak informacji o małżeństwie zawartym w 1922, w Krakowie mieszkał sam, bez żony. Po powstaniu Towarzystwa Przyrodniczego im. S. Staszica w Łodzi współpracował z nim, np. 12 IV 1931 r. wygłosił tam odczyt pt. „Mikroskopowe badania węgla kamiennego” zawierający m.in. informacje o odkryciu nieznanych dotychczas gatunków

sporomorf roślin karbońskich. Po przeniesieniu się do Krakowa rozpoczął współpracę z Zakładem Geologicznym UJ, gdzie umożliwiono mu prowadzenie badań naukowych [jako współpracownika lub wolontariusza; nigdy nie był adiunktem, ani tym bardziej docentem UJ]; 13 IV 1937 – ofiarował ogromną, jak na ówczesne warunki, kwotę 20 000 zł na działalność Stacji Doświadczalnej dla Badań Gruntowych istniejącej od 1936 w Zakładzie Geologicznym UJ. 1937–1939 – współpracował z Państwowym Instytutem Geologicznym: przeprowadzał badania megaspor w węglu kamiennym. Odbił kampanię wrześniową 1939 r., nieco zgorszony klęską i poprzedzającym ją bałaganem. Aresztowany 6 XI 1939 podczas „Sonderaktion Krakau” jako jedna z 11 osób spoza społeczności uniwersyteckiej [inne informacje błędne], więziony był w Krakowie i Wrocławiu, a następnie – od 28 XI 1939 – w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen (więzień nr 005233) [inne informacje, a szczególnie o jego wcześniejszym zwolnieniu, jakoby już w Krakowie, i przyczynie tego zwolnienia – całkowicie błędne i krzywdzące !]. Według niektórych źródeł miał zostać przeniesiony z Sachsenhausen do obozu koncentracyjnego w Dachau. Po zwolnieniu z obozu [być może już 8 II 1940, według innych źródeł – dopiero pod koniec 1940] pracował w tajnym nauczaniu w Krakowie. Miał podpisać reichslistę na usilne prośby matki lub według – innej wersji – na prośbę siostry, co było warunkiem wyjazdu do Łodzi i pożegnania się z umierającą matką. Zwrócił wtedy Władysławowi Szaferowi pieniądze otrzymane za tajne nauczanie z prośbą, by służyły bardziej potrzebującym. Pracując w niemieckim Państwowym Urzędzie Geologicznym (Amt für Bodenforschung) w Krakowie uratował kilku Polaków (m.in. prof. Franciszka Biedę) zatrudniając ich w tej instytucji. W VII 1944 został odesłany do Berlina, ale już jesienią 1944 wrócił do Krakowa. Zginął w niewyjaśnionych okolicznościach w 1945 r. [może został zastrzelony na terenie Austrii przez Niemców wycofujących się przed frontem lub w zbombardowanym przez aliantów pociągu?].

13. Wykaz najważniejszych źródeł – Archiwalne: Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie (ul. św. Jana 26) – KSG 611/1922, 1010/1925 i 1540/1928, K III-37 (spuścizna S. Czarnieckiego); Archiwum Państwowe w Krakowie – StGKr 456 (Podania o paszporty), StGKr 1045 (Podania o dowody osobiste), StGKr 1158 (Spis przynależnych do stoł. król. m. Krakowa); Ar-

chiwum Państwowe w Łodzi (Plac Wolności 1) – 138 1894/94 (Akta stanu cywilnego parafii ewangelickiej w Zgierzu), oraz oddział przy Al. T. Kościuszki 121 – zespół „Towarzystwo Przyrodnicze im. S. Staszica w Łodzi”, sygn. 49; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego – PKN 11 (Państwowa Komisja Egzaminacyjna dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich w Krakowie – Skład komisji z lat 1868–1930, 1937), S II 523 („Liber promotionum Universitatis Jagellonicae”, 1926–1932), S II 619 (Jan Zerndt), S II 881 (Geologia – 1888–1918, Paleontologia – 1908–1939), WF II 504 (Jan Zerndt); Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego – WL 1309 (Jan Zerndt); Gedenkstätte und Museum Sachsenhausen (Straße der Nationen 22, 16515 Oranienburg, Niemcy) – D I A/1024, Bl. 439; Muzeum Botaniczne i Pracownia Historii Botaniki im. J. Dyakowskiego (Ogród Botaniczny UJ) – B-378, B-414. Publikowane: J. August, 1997. »Sonderaktion Krakau« *Die Verhaftung der Krakauer Wissenschaftler am 6. November 1939*. Hamburger Edition, Hamburg, s. 326; K. Bohdanowicz, 1938. Działalność Państwowego Instytutu Geologicznego w r. 1937. *Państwowy Instytut Geologiczny. Biuletyn* 1: 1–41; J. Buszko, I. Paczyńska (red.), 1995. *Podstępne uwięzienie profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej (6 XI 1939 r.)*. Dokumenty. Uniwersytet Jagielloński, Kraków, s. 857; J. Chrobaczynski, 1989. *Nauczyciele w okupowanym Krakowie 1939–1945*. Prace Monograficzne WSP w Krakowie, t. 96. Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków, s. 279 [błędna pisownia nazwiska]; J. Chrobaczynski (red.), 1995. *Słownik biograficzny nauczycieli w Małopolsce w latach II wojny światowej (1939–1945)*. Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków, s. 249 [błędna pisownia nazwiska]; B. Chrzan, 1968. Ofiary eksterminacji i terroru hitlerowskiego spośród nauczycieli i pracowników szkolnictwa m. Krakowa. *Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych* 1968: 183–233 [błędna pisownia nazwiska i inne błędy]; S. Florjan, E. Żoldani, 1998. *The Carboniferous megaspore collection of Jan Zerndt*. [w:] L. Stuchlik (red.). *Botanical collections throughout the World*. Proceedings of the Second International Conference on the Preservation of Biological Collections. Cracow, June 26–29 1997, s. 125; S. Florjan, E. Żoldani, 1998. *Jan Zerndt's collection of Carboniferous megaspores*. [w:] I. Lipiarski (red.). *Fossil plants from Carboniferous coal basins*. Guide to Excursion 1. The 5th European Palaeobotanical and Paly-

nological Conference, June 26–30 1998 Cracow, Poland, s. 40–44; S. Gawęda, 1986. *Uniwersytet Jagielloński w okresie II wojny światowej 1939–1945*. Wyd. II. Wydawnictwo Literackie, Kraków–Wrocław, s. 292 [liczne błędy]; P. Köhler, 2002. *Botanika w Towarzystwie Naukowym Krakowskim, Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności. Botany at the Academic Society of Cracow, Academy of Sciences and Letters and the Polish Academy of Sciences and Letters (1815–1952)*. Studia i materiały do dziejów Polskiej Akademii Umiejętności, t. 2; S. Łoza (red.), 1938. *Czy wiesz kto to jest?* Wyd. Gł. Księgarni Wojskowej, Warszawa, s. 844; *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*. (red. Z. Zagórowski). Książnica Polska, Lwów–Warszawa 1926, s. 103; *Sprawozdanie Dyrekcji Państw. Gimnazjum IX Matematyczno-Przyrodn. imienia J. Hoene-Wrońskiego w Krakowie za rok szkolny 1927–8*, Kraków 1928, s. 4; *Sprawozdanie Dyrekcji H. Państwowego Gimnazjum im. św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1931/32*. Kraków 1932, s. 15–17; *Sprawozdanie Dyrekcji H. Państwowego Gimnazjum im. św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1932/33 i 1933/34*. Kraków 1934, s. 25–26, 37–38; *Sprawozdanie Dyrekcji H. Państwowego Gimnazjum im. św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1934/5, 1935/6 i 1936/7*. Kraków 1937, s. 5, 23 i 42; *Sprawozdanie Dyrekcji H. Państwowego Liceum i Gimnazjum im. św. Jacka w Krakowie za rok szk. 1937/8 i 1938/9*. Kraków 1939, s. 25, 29, 41 i 46; E. Żoldani, 1989. Kolekcja megaspor J. Zerndta – znaczenie historyczne i praktyczne. Wyniki prac inwentaryzacyjnych. *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN, Oddział w Krakowie*, styczeń–czerwiec 1987, **31**(1): 184–185; E. Żoldani, 1995. Jan Zerndt's collection of megaspores. [w:] I. Lipiarski, Z. Vašíček (red.). *Paleontology of the Carboniferous and Permian of the Upper Silesian Coal Basin and the Lublin Coal Basin*. XIII International Congress on Carboniferous-Permian. Guide to Excursion A4, s. 1–13.

14. Materiały ikonograficzne – Archiwum Państwowe w Krakowie: StGKr 456 (Podania o paszporty), StGKr 1045 (Podania o dowody osobiste); Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego: WL 1309 (Jan Zerndt); Pracownia Historii Geologii Polskiej dra Stanisława Czarnieckiego (ul. Królowej Jadwigi 32, Kraków); VII Liceum Ogólnokształcące im. Zofii Nałkowskiej (ul. Skarbińskiego 5, 30–071 Kraków); zbiory archi-

walne (autor nieznany: „Kronika zjazdów absolwentów IX Gimnazjum w Krakowie”, t. III).

Piotr KÖHLER
przy współpracy dra Sławomira Florjana